

от по-ново време – Петър Маринов, Стоил Седянков, Анастас Примовски, Константин Канев, Петко Карапетков и др. В последните години монографичните трудове на Никола Симеонов и на Христо Гиневски, на базата на новооткрити документи, осветлиха някои бели петна в родопската и общобългарска историческа литература. От голямо значение е и новото документално издание „Черковно-просветното движение в Средните Родопи 1878-1912” със съставители проф. Петър Петров и Андрей Печилков.

В настоящото научно съобщение, въз основа на документални материали от фондовете на ДА – Смолян, на отдел “История на България XV-XIX век” при РИМ „Стою Шишков” и лични архиви се анализира състоянието и развитието на учебното дело в Средните Родопи през периода от началото на XIX век до Руско-турската освободителна война от 1878 г., като се акцентира на първите възрожденски училища и просветители в края. При проучването се откриха и нови документи, които дават възможност да се характеризират процесите в просветното дело, да се определят особеностите и факторите, способстващи за развитието на новобългарското светско училище. Показва се важната роля и подкрепа на Българската Екзархия, Одринската българска митрополия и Пловдивската община за създаване на първите български класни училища в Устово и Долно Райково и тяхното влияние върху учебното дело в Ахъчелебийско, Рупчоса и Златоградско. Проследява се и откриването през този период на училища и в другите селища на Среднородопския край. Отбелязва се и приносът на учителите-просветители, които са и общественици и активни участници в националноосвободителните и църковни борби.

Развитието на българското училище в Среднородопието през XIX в. в основни линии следва процесите в другите български райони. В много отношения обаче има и особености, които са свързани както с историческата съдба, така и със своеобразието на икономическото и културно развитие на този край. Главните фактори, като влиянието на елинизма върху учебното дело и културно-просветното общуване с други просветни центрове в периода до и след Кримската война, разкриват по-цялостно борбите и постиженията на българите в този край.

Първата особеност на просветното движение в Средните Родопи е, че се развива в много по-трудни условия, отколкото в напредналите централни български земи. Завладяването на планината от турските нашественици прекъсва културно-просветните традиции, унищожават църкви, манастири,